

О. О. Гетманенко,
аспірант, Ужгородський національний університет
ORCID ID: 0000-0002-3869-3274

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.13—14.40

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРИВАЮЧОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

О. Getmanenko,
Postgraduate student, Uzhgorod National University

CURRENT STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF CONTINUING GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY

Метою статті є здійснення дослідження сучасного стану фінансової безпеки України та визначення тенденцій її розвитку в умовах триваючої глобалізації світового господарства.

У процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема: методи узагальнення — для дослідження особливостей сучасного стану фінансової безпеки України; системний підхід — для обґрунтування факторів, які чинили і продовжують чинити вплив на фінансову безпеку України; метод систематизації — для визначення тенденцій і закономірностей розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства.

Обґрунтовано тенденції розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства, виділено основні фактори, які чинили і продовжують чинити вплив на фінансову безпеку України, визначено ризики та загрози фінансовій безпеці України в умовах триваючої глобалізації світового господарства.

Наукова новизна полягає у визначенні загального стану фінансової безпеки України та всіх його складових, визначенні тенденцій подальшого розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства та триваючої інтеграції України.

Отримані результати дослідження направлені на забезпечення удосконалення засад управління фінансовою безпекою країни та її складових, забезпечення їх високого рівня з урахуванням тенденцій і закономірностей їх розвитку, а також глобалізації світового господарства.

The purpose of the article is to study the current state of financial security of Ukraine and identify trends in its development in the ongoing globalization of the world economy. The financial security of any country is a key and quite important component of its economic security, especially at the present stage of development of the world economy. The reason for such a significant increase in the role of financial security was a significant increase in financial globalization of the world economy, which led, on the one hand, financial expansion of developed countries, liberalization of foreign economic relations and increased international capital mobility, on the other — weakening governance and control over the functioning of their own monetary relations, increasing the vulnerability of countries' economies and reducing their resilience to financial crises, foreign economic influences and threats, and, as a consequence, the need to protect national financial interests and sovereignty. Guaranteeing the financial stability and security of any country, especially a developing one, including Ukraine, and its financial system is especially relevant and important today, because due to the spread of processes generated and initiated by globalization, any financial system moves to another quality

level of regulation and regulation. As a result, the importance of assessing the current state and trends of the financial system, identifying, monitoring and assessing the nature and significance of risks, challenges and threats to the country's financial security is growing.

In the process of research the following were used: general scientific methods, in particular: generalization methods — to study the peculiarities of the current state of financial security of Ukraine; systematic approach — to substantiate the factors that have had and continue to affect the financial security of Ukraine; systematization method — to determine the trends and patterns of financial security of Ukraine in the ongoing globalization of the world economy.

The tendencies of development of financial security of Ukraine in the conditions of continuing globalization of world economy are substantiated, the basic factors which had and continue to influence financial safety of Ukraine are allocated, risks and threats to financial safety of Ukraine in the conditions of continuous globalization of world economy are defined.

The scientific novelty is to determine the general state of financial security of Ukraine and all its components, to identify trends in the further development of financial security of Ukraine in the ongoing globalization of the world economy and the ongoing integration of Ukraine.

The results of the study are aimed at improving the principles of financial security management of the country and its components, ensuring their high level, taking into account trends and patterns of their development, as well as the globalization of the world economy.

Ключові слова: фінансова безпека, світове господарство, державний борг, країна, тенденції, законодавчості, фактор, ризик, загроза, показник, індекс, стан.

Key words: financial security, world economy, public debt, country, trends, patterns, factor, risk, threat, indicator, index, state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансова безпека будь-якої країни є ключовою і доволі важливою складовою її економічної безпеки, особливо на сучасному етапі розвитку світового господарства. Причиною такого суттєвого підвищення ролі саме фінансової безпеки стало значне посилення фінансової глобалізації світового господарства, яке спричинило, з одного боку, фінансову експансію розвинених країн, лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків та посилення міжнародної мобільності капіталу, з іншого боку, послаблення державно-управлінського впливу та контролю за функціонуванням власних грошово-кредитних відносин, підвищення вразливості економік країн та зменшення їх стійкості до фінансових криз, зовнішньо-економічних впливів та загроз і, як наслідок, потребу в захисті національних фінансових інтересів та суверенітету.

Гарантування фінансової стабільності та безпеки будь-якої країни, особливо тієї, що розвивається, в тому числі і України, та її фінансової системи особливо є актуальним і важливим сьогодні, адже через поширення процесів, породжених та ініційованих глобалізацією, будь яка фінансова система переходить на інший якісний рівень регламентації та регулювання. Внаслідок цього, зростає важливість оцінки сучасного стану та тенденцій розвитку фінансової системи, ідентифікації, моніторингу та оцінки характеру й значущості ризиків, викликів і загроз фінансовій безпеці країни. При цьому розробка та обґрунтування якісних та ефективних напрямів та інструментарію мінімізації ризиків, викликів і загроз фінансовій безпеці в період триваючої глобалізації світового господарства з його кризовими схильностями можливі за умови всебічного дослідження та

оцінки всіх складових системи фінансової безпеки країни, до яких нами в попередньому розділі було віднесено бюджетну та боргову безпеку, грошово-кредитну, валютну, банківська безпеку, безпеку небанківського фінансового сектору.

З огляду на вищевикладене дослідження сучасного стану фінансової безпеки України та визначення тенденцій її розвитку в умовах триваючої глобалізації світового господарства є вкрай важливим для розуміння та прогнозування майбутніх потенційних ризиків та загроз для фінансової безпеки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження стану фінансової безпеки України, визначення тенденцій і закономірностей її розвитку займалися такі вітчизняні науковці: О. Барановський, Ю. Вашай, Д. Венцковський, Н. Винниченко, В. Горбулін, Б. Губський, Я. Жалило, М. Єрмошенко, Н. Кравчук, Л. Лисяк, Т. Луцик-Дубова, В. Приходько, Г. Смоквіна, Є. Терехов тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення дослідження сучасного стану фінансової безпеки України та визначення тенденцій її розвитку в умовах триваючої глобалізації світового господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розпочнемо дослідження сучасного стану фінансової безпеки України з таких її складових як бюджетна та боргова безпека. Як видно з таблиці 1, суттєвим од-

ним з першочергових чинників, що спричиняє загрози та проблеми в сфері бюджетної, а надалі і фінансової, безпеки є незбалансованість і високий рівень дефіциту державного бюджету, що провокує зростання дефіциту державного бюджету України по відношенню до ВВП. Після його падіння у 2016 році ми спостерігаємо тенденцію до його зростання в наступних 2018 та 2019 роках. Така ж тенденція спостерігається і з самим рівнем дефіциту державного бюджету в абсолютному значенні. Незважаючи на його коливний, нестійкий характер протягом досліджуваного періоду (2014—2019 роки) за результатами 2019 року він досяг максимального значення і склав 82,2 млрд грн. При цьому темпи зростання дефіциту державного бюджету у 2019 році суттєво перевищували темпи зростання ВВП: 38% зростання дефіциту державного бюджету проти 11% зростання ВВП України.

Окремий акцент необхідно зробити на невідповідність, яка спостерігається між динамікою ВВП у національній валюті України та дефіциту державного бюджету. В Україні мало місце постійне зростання рівня ВВП в гривні протягом 2014—2019 років при коливному характері і зростаючому протягом останніх трьох років дефіциту державного бюджету. Водночас динаміка рівня ВВП України в доларах США більше відповідає динаміці та характері дефіциту державного бюджету. Причиною такої невідповідності, а також постійного зростання ВВП у гривні було суттєве знецінення національної валюти України протягом 2014—2017 років, що було спричинено політичною та економічною кризами в країні, які тривають і понині, військовою агресією з боку Російської Федерації. Як результат, за цей період відбувалось поступове знецінення гривні, в результаті чого курс гривні до долара США зріс з початку 2014 року до

Таблиця 1. Динаміка індикаторів бюджетної та боргової безпеки України у 2014—2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	-4,98	-2,28	-2,95	-1,60	-1,66	-2,09
Дефіцит/профіцит державних бюджетних та позабюджетних фондів, % від ВВП	2	1	1	1	1	1
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	29,11	32,94	32,84	34,09	33,28	31,15
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	47,27	57,07	33,62	59,74	37,84	47,12
Відношення обсягу державного та гарантованого боргу до ВВП, %	69,37	79,06	80,90	71,78	60,90	52,38
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	95,8	131,0	121,7	103,9	87,8	78,5
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	13,4	13,1	9,2	10,5	17,8	15,2
Індекс ЕМВІ+Україна	2226	2375	860	574	571	568
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	5,96	11,20	13,69	16,13	18,15	20,78

Примітка: Стан: 1 — оптимальний, 2 — задовільний, 3 — незадовільний, 4 — небезпечний, 5 — критичний.

Джерело: складено автором на підставі [1; 2].

початку 2017 року майже у 4 рази, що і спричиняло постійне зростання ВВП України в гривні, яке за цей період склало 150%. При розгляді ж динаміки ВВП у доларах США має місце її коливний характер і зростання лише на 27% від рівня 2014 року.

Частка дефіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектора загальнодержавного управління у ВВП, що є обов'язковим для розрахунку показника від Міжнародного валютного фонду для всіх країн, які намагаються або планують отримувати кредити від такої організації, не мала суттєвої загрози для бюджетної та фінансової безпеки України. Оптимальне значення даного індикатора дорівнює нулю, а перевищення позначки у — 3% свідчить про критичний стан цього показника

Рис. 1. Валовий борг сектора загального державного управління в різних групах країн і в Україні у період 2010—2019 років

Джерело: складено автором за даними [5].

Таблиця 2. Структура зовнішнього державного та зовнішнього гарантованого державою боргу України за станом на 01.01.2020 р.

Зовнішній державний борг - 40,45 млрд дол. США					
Заборгованість за позиками отриманими від	Міжнародних фінансових організацій	12,18	3,63	Європейське співтовариство	
			0,49	ЄБРР	
			0,76	ЄІБ	
			4,86	МБРР	
			2,41	МВФ	
			0,02	Фонд чистих технологій (МБРР)	
	Органів управління іноземних держав	1,62	0,15	Канада	
			0,27	Німеччина	
			0,01	Польща	
			0,61	РФ	
			0,02	Франція	
	Іноземних комерційних банків, інших фінустанов	1,35	0,56	Японія	
			0,27	Каргіл (США)	
			0,18	Креді Агріколь (Франція)	
			0,9	Детч Банк (Німеччина)	
Заборгованість за випущеними ЦП на зовнішньому ринку		23,62			
Інша заборгованість перед МВФ		1,69			
Зовнішній гарантований державою борг - 9,36 млрд дол. США					
Заборгованість за позиками отриманими від	Міжнародних фінансових організацій	7,88	0,11	ЄС з атомної енергетики	
			0,35	ЄБРР	
			0,06	ЄІБ	
			0,46	МБРР	
			6,91	МВФ	
	Іноземних комерційних банків, інших фінустанов	1,37	0,15	Централ Сторедж Сейфти Проджект Трест (США)	
			0,03	Детч Банк (Німеччина)	
			0,01	Юнікредит банк (Австрія)	
			0,02	Державний банк розвитку (КНР)	
			1,13	Експортно-імпортний банк КНР	
			0,03	Експортно-імпортний банк Кореї	
	Інша заборгованість перед МВФ		0,11		

Джерело: складено автором на підставі [6].

[3, с. 348]. Майже протягом всього періоду дослідження даний показник мав оптимальне значення за виключенням 2015 року, коли він становив 2,69% внаслідок збільшення цього року на 19,0 млрд грн або 25% до 94,8 млрд грн видатків державного бюджету на перерахування трансфертів до Пенсійного фонду України. У 2016 році цей показник почав знижуватись внаслідок зменшення ставки єдиного соціального внеску [4].

Загалом слід зазначити, що таке зростання дефіциту державного бюджету вимагало пошуку ресурсів для його покриття та забезпечення фінансування необхідних видатків державного бюджету, що спричинило значне накопичення обсягу державного та гарантованого державою боргу. Як наслідок, Україна вимушена здійснювати залучення необхідних фінансових ресурсів ззовні. Найбільшими зовнішніми кредиторами України протягом всього періоду незалежності України були переважно міжнародні фінансові інститути та організації, серед яких основними є Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз та Світовий банк. Таке залучення й використання кредиту, окрім того, що спричиняє формування та накопичення країною державного боргу, призводить до збільшення бюджетних видатків в Україні, які спрямовуються на погашення та обслуговування державного боргу. Що стосується обсягу державного боргу, то на протязі 2017 року його обсяг збільшився на 211,88 млрд грн або на 11% порівняно з

попереднім роком, до 2 141,69 млрд грн, а у 2018 році він склав 2 168,63 млрд грн.

Таке постійне зростання державного та гарантованого державою боргу України призвело до того, що рівень боргу України до ВВП був і залишається найвищим протягом усього досліджуваного періоду (рис. 1) не лише серед країн з низьким рівнем доходу, а й серед країн з ринками, що формуються, і середніми доходами.

Розгляд структури зовнішнього державного боргу України показав, що в ній основна частка припадає на міжнародні організації та фінансові установи (табл. 2):

— борг перед МБРР становить 4,86 млрд дол. США, Європейським Співтовариством — 3,63 млрд дол. США, МВФ — 2,41 млрд дол. США;

— борг перед іноземними комерційними банками, іншими іноземними фінансовими установами становить 1,35 млрд дол. США.

Така заборгованість України перед міжнародними організаціями та фінансовими установами є додатковим підтвердженням можливості їх суттєвого впливу на рівень фінансової безпеки України та захисту її національних інтересів та суверенітету. Адже більшість таких програм передбачають запровадження різноманітних заходів в Україні, які не завжди відповідають національним та фінансовим інтересам нашої країни.

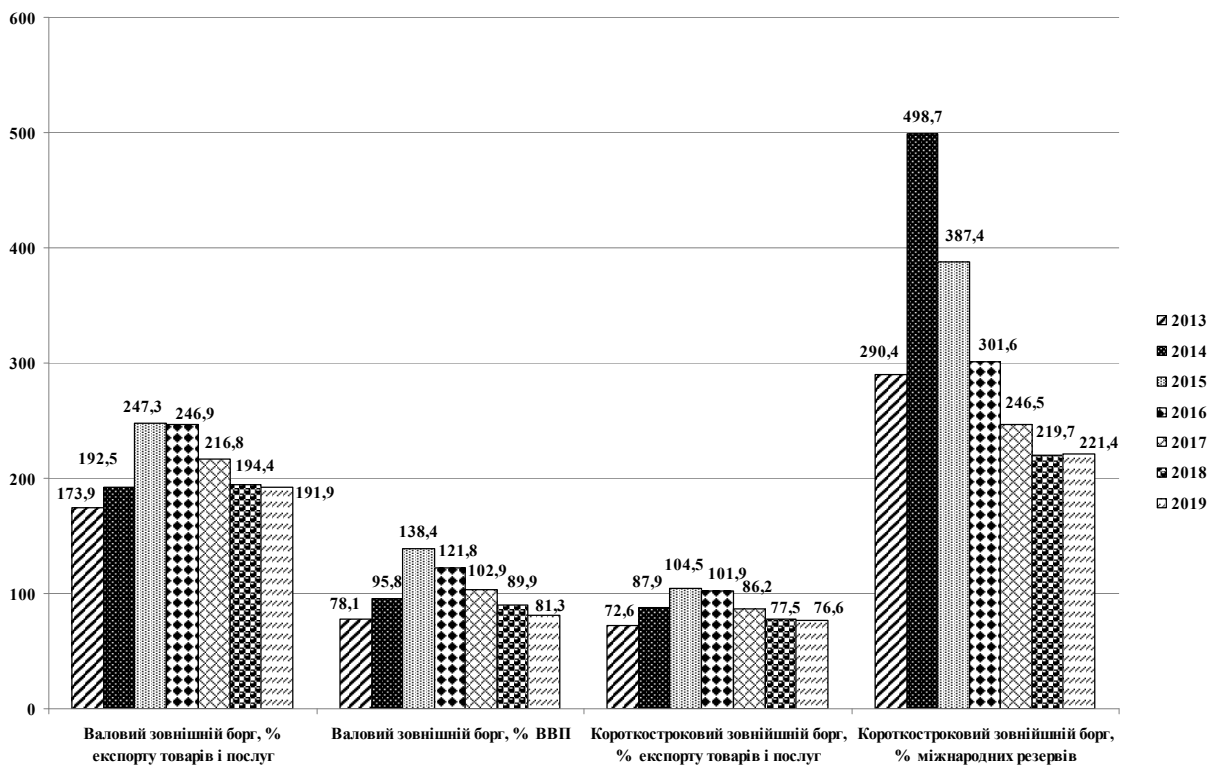

Рис. 2. Відносні зовнішньо-боргові показники України в 2013–2019 роках

Джерело: складено автором на підставі [1].

Постійне зростання заборгованості України за державним боргом спричиняло і постійне зростання обсягу коштів, що спрямовувались на його погашення. Пікове навантаження на вітчизняний державний бюджет в частині погашення державного боргу мало місце в 2015 та 2019 роках — 251,6 та 272,2 млрд грн відповідно. При цьому слід відмітити, що починаючи з 2017 року відбувалось постійне зростання витрат на погашення боргу, а найбільші темпи зростання на погашення боргу були у 2015 та 2018 роках. Як наслідок, відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету протягом всього періоду дослідження набувало критичного значення (табл. 1) і по результатах 2019 року склало 47,12%, а найбільше значення цього показника спостерігалось у 2017 році — 59,74%. Україну очікують роки суттєвого навантаження на державний бюджет через пікові періоди погашення та обслуговування боргу, що робить Україну заручником зовнішніх кредиторів і негативно відображається на її бюджетній та фінансовій безпеці, можливості захисту національних інтересів.

Як наслідок такої ситуації, значення індексу EMBI + Україна знаходилось у 2014 та 2015 роках на високому критичному рівні, що свідчило про ризики дефолту України, які були спричинені, в тому числі, ескалацією конфлікту на Сході України з боку Російської Федерації. Найвищий рівень цього індикатора дорівнював у 2015 році — 2 375 пунктів, що перевищувало критичне значення май-

же удвічі. У 2016 році рівень цього показника суттєво знизився (майже у 3 рази) внаслідок укладання угоди з комітетом кредиторів у 2016 році та відповідав небезпечному рівню. Починаючи з 2017 року цей показник покращився до незадовільного рівня і хоча демонструє тенденцію до зменшення, але залишається надто ризиковим та загрозливим для фінансової безпеки України.

Подібна ситуація простежується і з обсягом офіційних міжнародних резервів. Відношення обсягу офіцій-

Таблиця 3. Динаміка індикаторів грошово-кредитної безпеки України у 2014–2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Питома вага готівки поза банками в обсязі грошової маси (М0/М3), %	29,57	28,44	28,51	27,51	28,46	26,73
Різниця між процентними ставками за кредитами та за депозитами, %	4	4	4	4	4	4
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті, відносно ІСЦ, %	4,55	5,93	5,46	6,28	6,32	5,62
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	2	3	3	4	4	4
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	5,52	-26,87	4,64	1,96	8,23	7,46
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	2	5	1	3	3	3
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	13,24	10,68	10,17	12,01	14,13	17,87
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	3	2	2	3	3	4
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	21,29	21,81	25,88	26,44	22,76	19,63
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	5	5	4	4	5	5
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	11,90	15,60	15,10	14,30	13,87	13,52
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	4	5	5	4	4	4

Примітка: Стан: 1 — оптимальний, 2 — задовільний, 3 — незадовільний, 4 — небезпечний, 5 — критичний.

Джерело: складено автором на підставі [1; 2].

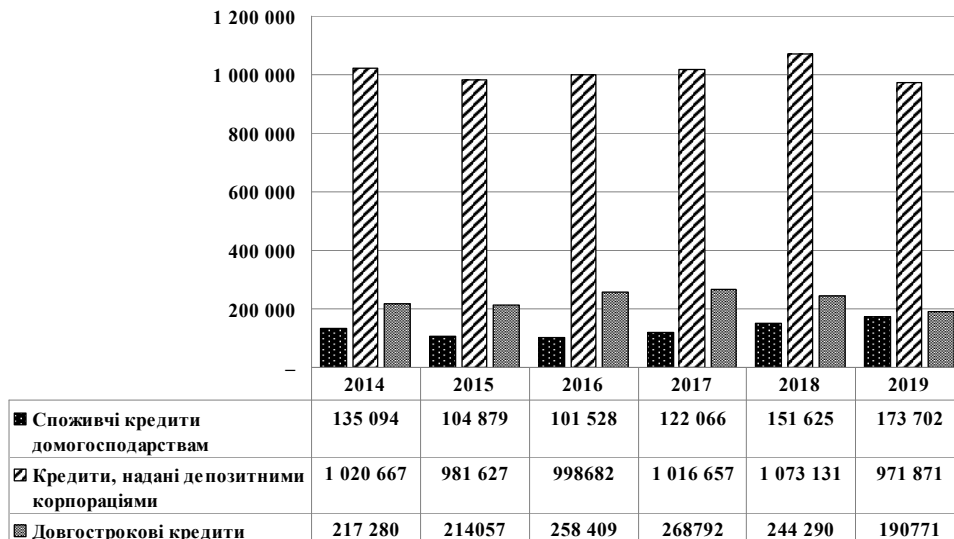

Рис. 3. Динаміка кредитів наданих депозитними корпораціями в 2014–2019 роках, млн грн

Джерело: складено автором на підставі [9].

них міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу та короткострокового зовнішнього боргу до міжнародних резервів України є індикатором гарантій зовнішнім кредиторам і протягом усього досліджуваного періоду вони залишались на критичному рівні і незначне покращення цього показника по результатах 2019 року суттєво не змінило ситуацію у кращу сторону, адже рівень цього показника є небезпечним і для бюджетної безпеки, і для фінансової безпеки України, а сам рівень офіційних міжнародних резервів України не відповідає критеріям стійкої та фінансово незалежної країни (короткостроковий зовнішній борг України у 2019 році досяг рівня 221,4% міжнародних резервів при гранично допустимому рівні 100%) (рис. 2), при тому що в умовах глобалізації світової економіки зовнішня заборгованість і можливість держави її погасити та обслуговувати стають визначальними детермінантами бюджетної безпеки України.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що ми маємо низький рівень бюджетної та боргової безпеки України, які перебувають в небез-

печній зоні, адже значна частина індикаторів перевищує відповідні допустимі значення, а рівень доходів бюджету є недостатнім для покриття навіть найважливіших витрат держави, що призводить до накопичення боргів країни та зниження рівня бюджетної та боргової, фінансової безпеки держави загалом, робить її заручником зовнішніх кредиторів.

Що стосується грошово-кредитної безпеки України (табл. 3), то як видно з наведених даних рівень готівки в обігу поза депозитними корпораціями перебував на небезпечному рівні протягом всього періоду, що досліджується. Окрім цього, спостерігалась тенденція до підвищення рівня монетизації вітчизняної економіки, а також мала місце розбалансованість грошового ринку.

Не мав дієвого впливу на грошово-кредитну безпеку України і процентний канал, адже:

по-перше, різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними корпораціями (крім НБУ), перевищувала 5 %, при оптимальному значенні цього індикатора на рівні 3–4%.

Таблиця 4. Динаміка індикаторів валютної безпеки України у 2014–2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період, %	148	183	117	104	102	102
	5	5	4	2	1	1
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	-454,18	-2,73	9,09	-8,78	-2,17	-1,85
	5	5	5	5	5	5
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	1,8	3,0	3,0	3,2	3,3	3,8
	4	1	1	1	1	1
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	46,31	55,81	49,43	43,87	42,78	36,85
	5	5	5	4	4	4
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол. США	2,41	-1,54	-2,48	-2,14	-1,48	-4,93
	3	1	2	2	1	4
Рівень доларизації грошової маси, %	34,02	34,04	34,51	34,94	31,81	29,49
	5	5	5	5	5	5

Примітка: Стан: 1 — оптимальний, 2 — задовільний, 3 — незадовільний, 4 — небезпечний, 5 — критичний. Джерело: складено автором на підставі [1; 2].

Водночас зростання даного індикатора починаючи з 2017 року є негативним адже оскільки має дестимулювальний вплив на грошово-кредитну безпеку країни [7].

По-друге, середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, при оптимальному значенні даного індикатора на рівні 3—5 % (яке мало місце лише в 2017 році), знаходилась в критичній і негативній зоні.

Такі тенденції є свідченням того, що грошово-кредитна політика носила рестриктивний характер і була спрямована на утримання основних ставок грошового ринку, що спричинило, з одного боку, зростання вартості грошей, з іншого — скорочення кредитування банками суб'єктів економічної діяльності через зростання процентних ставок за наданими кредитами. Тобто мала місце ситуація, яка характеризується нездатністю процентних ставок до зниження, є найважливішим чинником обмеження інвестиційного процесу, адже за таких умов увесь дохід від інвестицій, які значною мірою здійснюються за рахунок банківських кредитів, по суті, сплачується кредитором, а інвестор втрачає стимули до капіталовкладень [8].

Вищезазначені дії та/або бездіяльність урядових структур зумовили не тільки зниження темпів економічного розвитку України, а й негативно вплинули й на рівень грошово-кредитної безпеки, через зниження кредитування економіки банками, яке в 2019 році найнижчим за весь період, що досліджується (рис. 3). Що стосується стану відповідних індикаторів грошово-кредитної безпеки, то тут маємо таку ситуацію:

— питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих банками кредитів майже весь період перебувала в критичній зоні, а по результатах 2019 року набула найнижчого значення — 19,63%. До погіршення ситуації призводило зростання питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси внаслідок значного вилучення вкладниками депозитів з банків;

— частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, майже весь період перебувала в задовільній та незадовільній зонах, а в 2019 році набула найнижчого значення в обсязі 17,87%, що відповідає небезпечній зоні, при оптимальному значенні цього індикатора на рівні 5—9%.

І додатковим негативним фактором для вітчизняної грошово-кредитної безпеки було те, що відбувалось постійне суттєве вивезення фінансових ресурсів за межі країни, в середньому 14 млрд дол. США на рік. Хоча з 2015 року і спостерігається знижувальна тенденція даного індикатора з 15,60 млрд дол. США по результатах до 13,52 млрд дол. США по результатах 2019 року, але протягом всього періоду він перебував у небезпечній та критичній зонах, а загальний обсяг вивезених фінансових ресурсів за межі країни склав 84,29 млрд дол. США.

Таблиця 5. Динаміка індикаторів банківської безпеки України у 2014—2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	7,81 5	12,41 5	13,61 5	22,21 5	25,89 5	26,03 5
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	152,66 4	168,65 5	134,50 3	109,36 2	117,04 2	83,50 2
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	32,5 3	43,3 5	48,84 5	49,61 5	50,02 5	50,34 5
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	2,83 5	3,89 5	4,13 5	3,28 5	3,76 5	3,76 5
Рентабельність активів, %	-4,07 5	-5,46 1	-12,60 5	-1,93 5	1,69 3	4,35 5
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	86,14 1	92,87 1	92,09 1	98,37 1	93,52 1	94,06 1
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	37,6 4	53,62 5	55,63 5	56,21 5	59,97 5	57,62 5

Примітка: Стан: 1 — оптимальний, 2 — задовільний, 3 — незадовільний, 4 — небезпечний, 5 — критичний.

Джерело: складено автором на підставі [9].

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що вітчизняна грошово-кредитна політика була неефективною, не створювала монетарні умови для внутрішньої рівноваги, оптимального рівня інфляції, не забезпечувала цінову та фінансову стабільність, передумови сталого економічного розвитку.

Рівень валютної безпеки України в умовах тривалої глобалізації світового господарства чинив негативний тиск на фінансову безпеку України протягом всього досліджуваного періоду, що з урахуванням зростання постійних кризових явищ в світовому господарстві робило вітчизняну фінансову безпеку ще більш вразливою. Як видно з таблиці 4, індикатори валютної безпеки України у 2014—2019 роках мали значною мірою незадовільний, небезпечний та критичний характер. Першочергово це було спричинено значним знеціненням національної валюти, яке розпочалось у 2014 році і тривало включно до 2017 року. Наслідком цього стало те, що індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США в цей період перебував на критичному та небезпечному рівні, що суттєво знизило довіру до національної валюти та спровокувало суттєве погіршення індикатора різниці між форвардним і офіційним курсом гривні, який протягом всього періоду мав критичне значення.

Така нестабільність національної валюти та підірвання довіри до неї з боку населення, призвели до того, що основною тенденцією вітчизняного валютного ринку протягом 2015—2018 років було значне переважання обсягів купівлі валюти над обсягами продажу, тому одним із основних інструментів регулювання НБУ валютного ринку були валютні інтервенції (купівля-продаж Національним банком України іноземної валюти з метою впливу на обмінний курс гривні до іноземних валют, загальний попит і пропозицію грошей в Україні) [10]. І хоча індикатор сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти мав коливний характер, водночас населення віддавало перевагу купівлі валюти, особ-

Таблиця 6. Динаміка індикаторів небанківської безпеки України у 2014–2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	1,68 4	1,49 4	1,48 4	1,45 4	1,39 4	1,33 4
Рівень капіталізації лістингових компаній, % до ВВП	29,21 4	3,21 5	0,82 5	0,41 5	0,28 5	0,29 5
Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	1,00 2	1,00 2	0,00 1	0,00 1	0,00 1	0,00 1
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень премій, %	15,60 4	14,70 3	18,90 4	21,30 5	14,90 3	15,23 4

Примітка: Стан: 1 — оптимальний, 2 — задовільний, 3 — незадовільний, 4 — небезпечний, 5 — критичний.
Джерело: складено автором на підставі [1; 2].

ливо в часи зростання політичної та економічної нестабільності не лише в Україні, а й в світовому господарстві, на світових ринках.

Як подальший негатив від такої нестабільності національної валюти ми спостерігаємо інші негативні чинники впливу на вітчизняну економіку:

— постійно високий рівень доларизації грошової маси, який з 2014 по 2017 рік включно мав найвище значення;

— високий рівень частки кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів банківських установ. Зазначена ситуація є наслідком кредитного буму в Україні, що мав місце до фінансової кризи 2008 року, але наслідки цього буму вітчизняна економіка та громадяни України відчувають і на сьогодні, через зростання валютних ризиків та додаткові витрати, які вони мають нести через таке суттєве знецінення національної валюти при значному рівні кредитів в іноземній валюті.

Частково цей негативний вплив удалося мінімізувати за рахунок того, що починаючи з 2016 року НБУ активно здійснюється купівлю іноземної валюти для збільшення запасів валютних резервів держави за рахунок експортної виручки українських підприємств. Згідно зі Стратегією валютних інтервенцій 2016—2020 роках, НБУ не викупував валюту в період коливань у бік знецінення гривні, а поповнював міжнародні резерви лише за сприятливих умов на валютному ринку. Водночас, починаючи з квітня 2018 року, НБУ задля підвищення прозорості монетарної політики постійно оголошує обсяг купівлі іноземної валюти для поповнення міжнародних резервів [11].

Має місце нераціональна структура золотовалютних резервів, що робить валютну та фінансову безпеку країни залежною від інших країн та зовнішніх обставин і загроз: Україна зберігає менше 4% своїх золотовалютних резервів у золоті, тоді як, наприклад США 80% всіх американських резервів. Друге місце за розміром резервів у золоті займає Німеччина, третє — МВФ. У країнах Єврозони основні державні резерви зберігаються у золоті [12].

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що вітчизняна валютно-курсова політика була неефективною, НБУ не було забезпечено стабільність національної валюти, що підірвало довіру з боку населення до неї та спровокувало зростання доларизації вітчизняної економіки, яка і так

була доволі високою. Окрім цього, на валютну безпеку чинили та продовжують чинити додатковий негативний вплив валютні ризики, що виникли через світову фінансову кризу 2008—2009 років, триваючі політичні та економічні ризики та загрози в країні, втручання міжнародних фінансових організацій, іноземних радників та консультантів у валютну політику України, зростання зовнішнього боргу, вплив коштів за кордон.

Наступним кроком нашого дослідження є аналіз та оцінка рівня банківської безпеки (табл. 5). Особлива важливість даної складової фінансової безпеки України виходить з того, що банківська система є ключовою в вітчизняній фінансовій системі. Протягом всього досліджуваного періоду вітчизняна банківська система перебувала під впливом внутрішніх політичних та економічних криз, військової агресії з боку Російської федерації, негативних наслідків фінансової кризи 2008—2009 років. Внаслідок вищезазначених та інших факторів ми спостерігаємо зростання частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів. Цей індикатор протягом всього періоду дослідження знаходився в критичній зоні, що окрім додаткових ризиків для банку, призводило відволікання у банків коштів на формування обов'язкових резервів за цими незадовільними активами — лише за період в три роки з 2014 року обсяги резервів та сум відрахувань для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями зросли у понад 4 рази: з 131 252 млн грн у 2014 році до 516 985 млн грн по результатах 2016 року [9].

Зниження якості кредитного портфеля вітчизняної банківської системи та відволікання коштів на формування резервів мало негативний і на показники ефективності діяльності банківських установ — рентабельність активів хоча частково відновлювалась в періоді дослідження, але переважно перебувала в критичній зоні. Слід також врахувати, що зважаючи на негативні тенденції у вітчизняній економіці, найбільший прибуток банківські установи отримують не від кредитування, а від обслуговування клієнтів, здійснення маржинальних операцій на міжбанківському та валютному ринках, тобто є короткостроковою і доволі мінливою, не стабільною — співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів протягом всього періоду також перебувало в критичній зоні і постійно зростало.

Частково цей негатив та ризики нівелюються за рахунок ліквідності банківської системи, а саме співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань водночас, з іншого боку, зростання рівня ліквідності призводить до зменшення прибутковості та рентабельності банківської системи.

Здійснюючи аналіз динаміки частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків, слід зазначити, що її зростання не є свідченням суттєвого збільшення обсягу іноземних інвестицій в вітчизняну банківську систему. Найголовнішою причиною цієї тенденції в період дослідження, було ліквідація та виведення з ринку НБУ понад 90 комерційних банків, що і зумовило такий перерозподіл у структурі статутного капіталу банків. Таким чином, фактично маємо уповільнення темпів зростання іноземних інвестицій в вітчизняну банківську систему та зниження частки іноземного капіталу, що можна вважати негативним явищем [13] і свідчить про поширення в ній кризових процесів, а також наявність фінансових диспропорцій. Оптимальне значення даного індикатора перебуває в межах 20—25%, а при перевищенні рівня 40% держава може втратити контроль над банківською системою.

У вітчизняній банківській системі спостерігається концентрація активів за п'ятьма найбільшими банками, яка перевищує 50%, що робить її доволі вразливою. Цей індикатор протягом досліджуваного періоду мав тенденцію до зростання і протягом п'яти років з шести, що є в нашому періоді, він перебував в критичній зоні.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що рівень банківської безпеки України є критичним. Низький рівень банківської безпеки підтверджується і тим фактом, що більшість її індикаторів перебувають в небезпечній або критичній зоні та є значно нижчими за оптимальний рівень, що робить її доволі вразливою та незахищеною від зовнішніх ризиків та загроз. Така ситуація створює додаткові ризики і загрози для фінансової системи України, в якій банківська система займає найбільшу питому вагу, та національних інтересів, робить її незахищеною перед глобальними ризиками світового господарства.

Небанківський фінансовий сектор України та його вплив на фінансову безпеку є доволі суттєвим, що робить окреме дослідження безпеки небанківського фінансового сектору важливим завданням. На жаль, слід відмітити, що вітчизняний небанківський фінансовий сектор також тривалий час перебував і перебуває під впливом негативних явищ, загроз та факторів зовнішнього та внутрішнього походження. Як наслідок, більшість індикаторів небанківської безпеки України у 2014—2019 роках перебували у небезпечній та критичній зонах (табл. 6).

Страховий сегмент фінансового ринку поряд із банківським є найбільш розвинутим у всіх країнах світу. Такий стан обумовлений значними фінансовими потоками, які функціонують та організуються на цьому сегменті, та соціально-економічною роллю, яку грають страхові компанії у суспільстві та економіці. Двоїстість страхування зумовлена функціями, які воно виконує, та значними фінансовим потенціалом, який формується

завдяки функціонуванню страхового ринку [14]. Але, як засвідчують дані, ми маємо негативні тенденції в розвитку вітчизняного страхового ринку:

— рівень проникнення страхування мав чітку тенденцію до зниження у відносному визначенні протягом всього періоду дослідження з 1,68% по результатах 2014 року до 1,33% по результатах 2019 року, а щільність страхування збільшується за рахунок природного зменшення населення, що призводить до скорочення інвестиційного потенціалу страховиків [14].

— значну загрозу для функціонування національного страхового ринку та національної фінансової безпеки мають процеси активного та стрімкого входження іноземного капіталу в страхові компанії шляхом злиття та поглинання;

— рівень капіталізації лістингових компаній за період дослідження знизився майже у 100 раз, що підтверджує слабкість та незахищеність вітчизняного страхового ринку перед ризиками та загрозами. І якщо у 2014 році цей індикатор ще перебував у небезпечній зоні, то всі інші роки він перебуває у критичній зоні і найближчих перспектив щодо зміни ситуації на противагу не спостерігається;

— частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій хоча і почала зростати в 2019 році, але вищезазначені негативні фактори та триваючий значний міграційний рух будуть продовжувати чинити значний негативний вплив у найближчі роки.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що рівень безпеки небанківського фінансового сектору України є критичним. Низький рівень безпеки небанківського фінансового сектору України підтверджується і тим фактом, що більшість її індикаторів перебувають у небезпечній або критичній зоні та є значно нижчими за оптимальний рівень, що робить її доволі вразливою та незахищеною від зовнішніх ризиків та загроз. Така ситуація створює додаткові ризики і загрози для фінансової системи України, в якій небанківський фінансовий сектор займає вагомий питому вагу, та національних інтересів, робить її незахищеною перед глобальними ризиками світового господарства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати проведеного нами дослідження стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства показали що фінансова безпека за всіма проаналізованими секторами перебуває переважно в небезпечній та кризовій зонах, а сама фінансова система є залежною від зовнішнього впливу і нездатна захищати національні інтереси та фінансову стабільність в умовах подальшого поширення глобалізації світового господарства. І хоча рівень фінансової безпеки у 2019 році досяг найвищого значення за весь період, що нами було проаналізовано, мають місце потенційні ризики та загрози, наявність яких не дозволяє казати про стабільність фінансової безпеки України в довгостроковій або навіть середньостроковій перспективі.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.05.2020).
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 11.05.2020).
3. Дахнова О.Є., Городецька Т.Е. Оцінка стану бюджетної безпеки України. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2018. № 1. С. 345—352.
4. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2016 р. № 190 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-p> (дата звернення: 28.04.2020).
5. IMF, Fiscal Monitor (April, 2019) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2019/03/18/fiscal-monitor-april-2019> (дата звернення: 04.04.2020).
6. Кому та скільки заборгувала Україна: динаміка зовнішнього й гарантованого державою боргів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/23/infografika/finansy/komu-ta-skilky-zaborhuvala-ukrayina-dynamika-zovnishnoho-harantovanoho-derzhavoyu-borhiv> (дата звернення: 02.05.2020).
7. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]: Офіційне інтернет-представництво НБУ. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;-jsessionid> (дата звернення: 27.04.2020).
8. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег [пер. с англ.] / Кейнс Дж.М. Москва: Прогресс, 1978. 321 с.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 02.05.2020).
10. Постанова Національного банку України про затвердження Положення "Про здійснення валютних інтервенцій Національного банку України на валютному ринку України" від 31.01.2019 р. № 26 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.04.2020).
11. Стратегія валютних інтервенцій Національного банку України на 2016 — 2020 роки: затверджена Рішенням Правління НБУ від 06.09.2016 № 261-рш [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_intervention_strategy_NBU.pdf?v=4 (дата звернення: 02.05.2020).
12. Яковенко Р. Фінансова безпека та ступінь конвертованості валюти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.rk.kr.ua/finansova-bezpeka-ta-stupin-konvertovanosti-valjuti> (дата звернення: 08.05.2020).
13. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (дата звернення: 09.05.2020).
14. Розвиток фінансового ринку України в умовах європейської інтеграції: проблеми та перспективи [колективна монографія] / за заг. ред. В.Г. Баранової, О.М. Гончаренко. Харків: "Дісаплюс", 2019. 370 с.

References:

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2020), Available at <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 11 May 2020).
2. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2020), Available at <https://www.mof.gov.ua/uk> (Accessed 11 May 2020).
3. Dakhnova, O.E. and Gorodetskaya, T.E. (2018), "Assessment of the state of budget security of Ukraine", Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 1, pp. 345—352.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "On approval of the budget of the Pension Fund of Ukraine for 2016", Available at <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-p> (Accessed 28 April 2020).
5. IMF (2019), "Fiscal Monitor", Available at <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2019/03/18/fiscal-monitor-april-2019> (Accessed 4 April 2020).
6. Slovo i dilo (2020), "To whom and how much did Ukraine owe: the dynamics of external and state-guaranteed debts", Available at <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/23/infografika/finansy/komu-ta-skilky-zaborhuvala-ukrayina-dynamika-zovnishnoho-harantovanoho-derzhavoyu-borhiv> (Accessed 2 May 2020).
7. National Bank of Ukraine (2020), "Monetary and financial statistics", Available at <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;-jsessionid> (Accessed 27 April 2020).
8. Keynes, J.M. (1978), Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg [General theory of employment, interest and money], Progress, Moscow, Russia.
9. Official site of the National Bank of Ukraine (2020), Available at <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 2 May 2020).
10. National Bank of Ukraine (2019), Resolution "On the implementation of foreign exchange interventions of the National Bank of Ukraine in the foreign exchange market of Ukraine", Available at <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 28 April 2020).
11. National Bank of Ukraine (2016), "Strategy of foreign exchange interventions of the National Bank of Ukraine for 2016 — 2020", Available at https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_intervention_strategy_NBU.pdf?v=4 (Accessed 2 May 2020).
12. Yakovenko, R. (2018), "Financial security and the degree of currency convertibility" [Electronic resource]. Available at <https://www.rk.kr.ua/finansova-bezpeka-ta-stupin-konvertovanosti-valjuti> (Accessed 8 May 2020).
13. National Bank of Ukraine (2015), "Comprehensive program for the development of the financial sector of Ukraine until 2020", Available at <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (Accessed 9 May 2020).
14. Baranova, V.G. and Goncharenko, O.M. (2019), Rozvytok finansovoho rynku Ukrainy v umovakh ievropejs'koi intehratsii: problemy ta perspektyvy [Development of the financial market of Ukraine in the conditions of European integration: problems and prospects], Disaplus, Kharkiv, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 07.07.2020 р.